

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Hudodelstva zoper človečnost po koncu 2. svetovne vojne na slovenskem ozemlju
Boštjan Kolarič

Article information:

To cite this document:

Kolarič, B. (2018). Hudodelstva zoper človečnost po koncu 2. svetovne vojne na slovenskem ozemlju, Dignitas, št. 53/54, str. 311-317.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/53/54-18>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Hudodelstva zoper človečnost po koncu 2. svetovne vojne na slovenskem ozemlju

Boštjan Kolarič

Uvod

2. svetovna vojna se je na slovenskem ozemlju¹ kot drugod v Evropi² končala dne 9. maja leta 1945.

Formalno pravni konec nasilja, pa je hkrati pomenil uvod v novo morijo in sistematično kršenje človekovih pravic na slovenskem ozemlju. Hudodelstva zoper človečnost so se pričela dogajati takoj po koncu vojne. Med 9. in 15. majem je JLA zajela ogromno število ljudi. Samo med Krškim in Pliberkom (Bleiburg) so zajeli več tisoč vojakov in civilistov hrvaške, srbske, črnogorske in nemške narodnosti. Velik del teh je pomorila redna JLA, največ na Štajerskem. V času od 19. maja 1945 so britanske oblasti začele v Jugoslavijo izročati najprej vse hrvaške in zatem še srbske enote iz vetrinjskega taborišča, 27. maja 1945 pa so začele izročati tudi pripadnike Slovenske narodne vojske. Natančno število izročenih domobrancev in prostovoljno vrnjenih civilistov še vedno ni znano, približna številka je okoli 12.000. Vrnjene domobrance in civiliste so vozili skozi Jesenice v Škofjo Loko in Šentvid pri Ljubljani ali pa skozi Dravograd v Teharje pri Celju. Partizani so jih namestili v bivša nacistična taborišča in jih razdelili v tri

¹ V sklepnih vojaških operacijah so se nemške vojaške enote skupaj s svojimi zavezniki pred Jugoslovansko armado umaknili s slovenskega ozemlja, del pa se jih je vdal na slovenskem ozemlju. Teden dni po kapitulaciji Nemčije je bilo osvobojeno vse slovensko etnično ozemlje. V slovenski prestolnici Ljubljani se je 9. maja 1945 že zgodaj zjutraj oglasil Radio Svobodna Ljubljana, ki so ga tehniki na hitro usposobili in odpravili poškodbe, ki jih je ob umiku povzročila poražena vojska. Sporočil je, da je okupator pregnan iz slovenske prestolnice, in naznanil prihod, kot so jo takrat imenovali, prve narodne vlade (Gabrič Aleš, Posnemanje Sovjetske družbene ureditve 1945–1948, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2, Ljubljana, 2005, stran 831).

² V noči z 8. na 9. maj 1945, natančneje 9. maja 16 minut po polnoči, je bila v berlinskem predmestju Karlshorst podpisana kapitulacija Nemčije. Kapitulacija je začela veljati ob eni uri ponoči 9. maja in je pomenila formalni konec 2. svetovne vojne v Evropi, vojne operacije pa so se dejansko končale šele 15. maja, in to pri nas – na Poljani pri Ravnah na Koroškem; konec 2. svetovne vojne v svetu pa je pomenila šele kapitulacija Japonske 2. septembra, po bombardiranju Hirošime in Nagasakija (www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si).

skupine. Skupina A je bila določena za izpustitev, skupina B za izročitev vojaškim sodiščem in skupina C za usmrtitev. Ponoči so jih iz taborišč vozili na morišča (Kočevski rog, Teharje, Huda jama ...), iz nekaterih se je posameznikom uspelo rešiti, za kar obstajajo neposredna pričevanja, o nekaterih pa samo posredna od okoliških prebivalcev. Kakor je razvidno iz zaključnega poročila kriminalistično policijske preiskave pod imenom Sprava, je likvidacije organizirala in kontrolirala slovenska Ozna³, pri tem pa so ji pomagale enote slovenskega Knoja, eksekucije pa je v glavnem izvajala posebna enota hercegovske divizije.

Ker se je med ljudmi širil glas o pobojih in nečloveških razmerah v koncentracijskih taboriščih, so bile vse pogostejše pritožbe na račun nove oblasti. Da bi pokazali dobrohotnost oblasti, je predsedstvo Avnoja julija 1945 sprejelo zakon o amnestiji in pomilostitvi in na tej podlagi 24. avgusta razglasilo amnestijo.

Po do zdaj znanih podatkih je bilo na ozemlju Slovenije v prvih mesecih po koncu 2. svetovne vojne ubitih okoli 130.000 ljudi. Glavnina tega števila žrtev je bila po nacionalni pripadnosti iz drugih delov nekdanje Jugoslavije, v Sloveniji pa so bili zajeti na begu pred partizansko vojsko. Med pobitimi je bilo tudi približno 15.000 Slovencev.

Zagotovo lahko trdimo, da se je v mesecih po koncu vojne zgodila največja tragedija nad slovenskim prebivalstvom v vsej njegovi zgodovini. Hkrati gre za največji pomor neoboroženih ljudi po 2. svetovni vojni v Evropi.

Po kratkem času trajanja, številu žrtev, načinu izvedbe in množičnosti gre za pojav, ki ga lahko primerjamo z največjimi zločini tako komunizma kot nacionalsocializma.⁴

Vprašanja morišč in grobišč so od leta 1990 obravnavale vladne komisije pod različnimi imeni. Leta 2005 je bila imenovana Komisija Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč, ki je do sedaj evidentirala več kot 600 množičnih grobišč na ozemlju Slovenije s približnim številom vseh žrtev, okoli 130.000.

Povojni množični poboji tako ležijo kot zgodovinska mora nad slovenskim narodom in povzročajo delitve v družbi. Če jih pravno

³ Oddelek za zaščito naroda. – kratica OZNA, je bila varnostno-obveščevalna služba SFRJ. Oddelek je bil ustanovljen 13. maja 1944. Leta 1946 je bila OZNA razdeljena na civilni in vojaški oddelek: nastala sta civilna UDBA (Upravo državne bezbednosti) in vojaška Kontraobaveštajna služba – KOS. KOS je bil leta 1955 preoblikovan v Organ bezbednosti (OB), UDBA pa leta 1966 v Službu državne bezbednosti (SDB).

⁴ Jože Dežman, Sledi, Resnica in sočutje, Ljubljana 2011, str. 36.

okvalificiramo, ugotovimo, da je šlo tako za genocid kot tudi za hudodelstva zoper človečnost.

Pravna podlaga za pregon storilcev

V času izročitev in množičnih izvensodnih pobojev vojaškega in civilnega prebivalstva so veljale Haaške konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem (1899, 1907) in Ženevske konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki (1929). Prav tako je ob koncu 2. svetovne vojne že obstajal splošno obvezujoči najmanjši standard človekovih pravic, ki je obvezoval komunistično stran pri reorganizaciji jugoslovanske državnosti, katerega težke in sistematične kršitve se lahko preganjajo kot kazniva dejanja zoper človečnost.⁵ Težki vojni zločini in kazniva dejanja zoper človečnost so lahko poleg tega tudi genocid. V slovenskem kulturnem in pravnem prostoru je katalog temeljnih človekovih pravic, ki jih priznavajo civilizirani narodi in veljajo ne samo med vojno (*ius in bello*), ampak tudi pred začetkom in po koncu vojne, leta 1927 v knjigi Država, razgrnil Leonid Pitamic.

V Sloveniji se je šele po letu 1990, ob zamenjavi političnega sistema, začelo preiskovati nezastarljiva kazniva dejanja, ki jih je po 2. svetovni vojni izvršila takratna jugoslovanska oblast. Dne 1. 1. 1995 se je v slovenski policiji s t. i. akcijo Sprava, začela preiskava povojnih množičnih pobojev in ta datum lahko štejemo kot dan, ko je nova slovenska država dogodke po 2. svetovni vojni prepoznala kot nezastarljiv zločin.

Pojem hudodelstva zoper človečnost, je bil prvič pravno uporabljen na nürnberških procesih – za kaznovanje individualnih nacistov za zločine, ki so jih storili proti civilnemu nemškemu prebivalstvu in so se tako razlikovali od vojnih zločinov, storjenih nad zavezniškimi vojaki in vojnimi ujetniki. Hudodelstva zoper človečnost so bila prvič definirana v 6. členu Nürnberške listine, ki pravi da je vsak državnik, ki je odobril mučenje ali genocid proti lastnim državljanom, kazensko odgovoren po mednarodnem pravu in je lahko kaznovan pred katerim koli sodiščem, ki ga je sposobno ujeti. Lahko rečemo, da je bilo prvič eksplicitno zapisano, da imajo državljani pravico, da so obravnavani z minimalnih standardom človečnosti s

⁵ Dieter Blumenwitz, Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946), Mednarodnopravna študija, Celovec 2005, str. 174.

strani njihovih vlad, in da je dolžnost drugih vlad, da domnevne zločince kaznuje po mednarodnem pravu.

Sicer se izraz hudodelstva zoper človečnost prvič pojavlja v preambuli haaške konvencije št. IV o zakonih in običajih vojskovanja na kopnem iz leta 1907. V omenjeni preambuli gre za tako imenovano Martensovo klavzulo, ki je postala univerzalno pravilo mednarodnega običajnega vojnega prava in določa, da v primerih, ki niso izrecno zajeti z določbami konvencij, »pripadniki oboroženih sil in civilno prebivalstvo uživajo zaščito in vladavino načel mednarodnega prava, kot izhaja iz običajev med civiliziranimi narodi, iz zakonov človečnosti in zapovedi javne vesti«. Ta klavzula, ki jo v podobni obliki vsebujejo tudi vse štiri ženevske konvencije iz leta 1949 in protokol I iz leta 1977, je dobila ime po ruskem pravniku in diplomatu Fjodorju Martensu, ki jo je predlagal.

Genocid je najhujša oblika hudodelstev zoper človečnost. Od »navadnega« hudodelstva zoper človečnost se razlikuje po tem, da mora pri storitvi slednjega biti podan namen, da se določena skupina ljudi uniči v celoti ali delno.

Dejstva o povojnih pobojih vojaškega in civilnega prebivalstva tako niso sporna. Bolj sporno je iskanje pravnih odgovorov na omenjena hudodelstva zoper človečnost, ki bi vse žrtve vojnega in povojnega nasilja obravnavalo enakopravno. Uveljavljanje pravne odgovornosti za povojne poboje v Sloveniji ostaja daleč od resničnosti, čeprav bi lahko prav spoštovanje do mrtvih na vseh straneh pomenilo dobrodošlo popotnico za prihodnji razvoj slovenske družbe na vseh področjih javnega in tudi zasebnega življenja ter narodno spravo⁶.

Kazenske in drugih oblik pravnih odgovornosti domnevnih storilcev se namreč ne more presojati glede na stran, kjer se je storilec hudodelstev zoper človečnost bojeval oziroma deloval. Vzhodnoevropske države so se pridružile Svetu Evrope in Evropski konvenciji o človekovih pravicah temeljnih svoboščin prav zato, da bi se dokončno oddaljile od primežev in čeri bivših totalitarnih sistemov, ki so neenakost pred zakonom povzdignili v temelje njihovega delovanja in obstoja. Evropska konvencija nikjer ne določa, da se njen 7. člen nanaša samo na nacistična hudodelstva. Še več, Evropsko sodišče za človekove pravice se je samo v zadevi

⁶ Černič Letnar Jernej, Iskanje normativnih odgovorov na totalitaristična hudodelstva; v zbornik Totalitarizmi- vprašanje in izzivi, Ljubljana, 2009.

*Kolk and Kislyiy v. Estonia*⁷ jasno izreko, da nürnberška načela veljajo univerzalno, kljub temu, da je nürnberško sodišče sodilo samo nacističnim vojnim hudodelcem, zavezniškim pa ne⁸.

S pravnega vidika, je bil v Sloveniji narejen prvi korak k ugotavljanju odgovornosti za hudodelstva zoper človečnost, ko je slovenska policija, dne 13. maja 2005, vložila kazensko ovadbo za kaznivo dejanje genocida zoper Mitjo Ribičiča, za njegovo vlogo pri izvensodnih pobojih po 2. svetovni vojni, na današnjem ozemlju Slovenije. Ribičič je bil osumljen, da je ukazal umor 217 ljudi brez vsakršnega sojenja v času, ko je opravljal funkcijo namestnika vodje slovenske podružnice jugoslovanske komunistične tajne službe Ozna. Aprila 2006, je Vrhovno državno tožilstvo RS spremenilo pravno opredelitev kaznivega dejanja, in na koncu vložilo zahtevo za preiskavo za kaznivo dejanje »hudodelstva proti civilnemu prebivalstvu v skladu s členom 374 (1) Kazenskega zakonika (novi člen 101 (1) Kazenskega zakonika (KZ-1)). Vrhovno državno tožilstvo RS je aprila 2006 vložilo zahtevo za preiskavo v smeri kaznivega dejanja vojnega hudodelstva zoper civilno prebivalstvo po I. odstavku 374. člena KZ. Ribičič naj bi kaznivo dejanje izvršil s tem, da naj bi pri izvajanju politike države kot del velikega sistematičnega napada s svojim dejanjem odločilno prispeval k ukazu o poboju najmanj 217 civilnih oseb. Obramba Mitje Ribičiča se je sklicevala na dejstvo, da v času storitve kaznivih dejanj, le-ta niso bila inkriminirana, zato domnevnih storilcev ni mogoče preganjati, v skladu z načelom prepovedi retroaktivnosti – *nullum crimen, nulla poena sine lege praevia*. Na koncu je bil Mitja Ribičič oproščen zaradi pomanjkanja dokazov.

Drugi primer je vložitev kazenske ovadbe v okviru akcije Sprava proti Martinu Štorglju leta 2009. Kazenska ovadba je Štorglju očitala, da je bil kot šef Ozne v Šterntalu, povezan s t. i. primerom Kidričevo. Gre za petdeset do sto ljudi (imena niso znana), ki so jih ob koncu vojne pripeljali v Kidričevo oziroma Šterntal in jih v gozdu pobili, za kar obstajajo pričevanja. Ptujška Preiskovalna sodnica Okrožnega sodišča na Ptuj je zaslišala Martina Štorglja, ki je bil osumljen hudodelstva nad civilisti v povojnih pobojih ter zavrnila zahtevo za preiskavo.

⁷ Evropsko sodišče za človekove pravice, *Kolk and Kislyiy v. Estonia*, Applications no. 23052/04 and 24018/04, 17. januar 2009.

⁸ Černič Letnar Jernej, Kononov v. Latvija: Kdo je odgovoren za medvojna in povojna hudodelstva zoper človečnost?, v Tretji dan, Slovenski katoliški shod, Ljubljana, 2010.

Za Slovenijo je izredno pomemben tudi primer *Kononov v. Latvija*⁹, saj je veliki senat Evropskega sodišča za človekove pravice dejal, da 7. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah, ki v prvem odstavku prepoveduje retroaktivnost kazenskih zakonikov, ni ovira za sojenje in kaznovanje oseb za katerokoli storitev ali opustitev, ki je bila v času, ko je bila storjena, kazniva po splošnih načelih, ki jih priznavajo civilizirani narodi.

Odločitev Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi *Kononov v. Latvija* pa prav tako poudarja dolžnost držav, da hudodelstva zoper človečnost kazenskopravno preiskujejo in poiščejo njihove storilce.

Iskanje normativnih odgovorov na totalitaristična hudodelstva lahko pripomore k izgradnji pravne in dostojanstvene slovenske države in narodni spravi.

Na podlagi zapisanega lahko povzamemo, da v Sloveniji, pravna podlaga za kazenski pregon in obsodbo storilcev hudodelstev zoper človečnost, obstaja. Potrebujemo »samo« še dokaze, ki bi se po naravi stvari morali nahajati v arhivih.

Zaključek – Kdor ne pozna svoje zgodovine, je obsojen na njeno ponovitev

dr. Jože Pučnik je nekoč zapisal, da med podedovane dolžnosti seveda sodi tudi strokovna preiskava zločinov prejšnjega komunističnega režima in njihov kazenskopравни zaključek. Iz zgodovine pač ni mogoče pobirati samo rozin!

Na žalost so storilci genocida in drugih hudodelstev zoper človečnost, ki so se zgodili na Slovenskem, ostali nekaznovani in neobsojeni. Slovenija, ki se kot država deklarira za pravno in demokratično, pa vse do danes ni obsodila komunističnega totalitarnega režima na način, kot je to storila s fašizmom in nacizmom. Je potem sploh lahko še govora o pravni in demokratični državi, katera v osrčje delovanja postavlja človekove pravice? Karl-Peter Schwartz je v Frankfurter Allgemeine Zeitungu 10. decembra 2007 zapisal: »Osebnostno in duhovno prevladuje kontinuiteta. Slovenski parlament se do zdaj še ni odločil obsoditi komunizma /.../ Sodniki, ki so nekoč izdajali politične sodbe, še vedno sodijo

⁹ Application no 36376/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 May 2010, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4bf65e0b2.html> [accessed 1 March 2012].

in novinarji, ki so se z njimi strinjali, še vedno pišejo uvodnike.«¹⁰ Charlemagne v *Economistu* 8. decembra 2007 navaja evropskega zunanjega ministra: »/.../ Slovenija je v 'kočljivem položaju', saj ni 'priznala vseh krivic' iz svoje komunistične preteklosti in je dopustila nekdanjim aparatčikom, da so po letu 1991 ostali na položajih odločanja.«¹¹

Čas je, da se Slovenija dokončno sooči z zgodovinskimi dejstvi in jih pravno ovrednoti. Prav tako je potrebno, da se še živeče nosilce totalitarne oblasti, ki so neposredno odgovorni za hudodelstva zoper človečnost, obsodi na podlagi dokazov. Neposredni dokazi, ki bi lahko vzdržali kazensko pravno presojo, pa se nahajajo v arhivih doma in na območju nekdanje Jugoslavije. Na potezi je torej politika na najvišji državni ravni v Ljubljani in Beogradu, da sprejme zakonodajo, na podlagi katere omogoči, da bodo vsi arhivi iz časa bivšega totalitarnega režima, prosto dostopni. Za prihodnje generacije, z namenom, da se temna stran zgodovine nikoli več ne ponovi.

Literatura in viri

- BLUMENWITZ D., *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946)*, Mednarodnopravna študija, Celovec, 2005.
- DEŽMAN J. (ur.), *Resnica in sočutje*, Poročilo Komisije Vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč, Poročilo 3, Ljubljana, 2011.
- GABRIČ A., *Posnemanje Sovjetske družbene ureditve 1945–1948*, Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 2, Ljubljana, 2005.
- LETNAR ČERNIČ J., *Kononov v. Latvija: Kdo je odgovoren za medvojna in povojna hudodelstva zoper človečnost?*, v Slovenski katoliški shod, Tretji dan, Ljubljana, 2010.
- LETNAR ČERNIČ J., *Iskanje normativnih odgovorov na totalitaristična hudodelstva*, v zbornik Totalitarizmi- vprašanje in izzivi, Ljubljana, 2009.
- SIRC L., Totalitarne značilnosti sodstva v Republiki Sloveniji (1945–1990), Totalitarizmi na Slovenskem v 20. stoletju, Ljubljana, Študijski center za narodno spravo, 2010.
- IV. Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem s Pravilnikom o zakonih in običajih na kopnem, z dne 18. 10. 1907.
- Ženevske konvencije, 1949, z dodatnimi protokoli.
- Prosecutor of the Republic of Slovenia v. Mitja Ribičič*, Original case numbers: Ks 962/2002, Kpr 122/06.
- Kolk and Kislyiy v. Estonija*, Applications no. 23052/04 and 24018/04, 17. januar 2009.
- www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si, 10.2.2012.
- Application no 36376/04, Council of Europe: European Court of Human Rights, 17 May 2010, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4bf65e0b2.html> [accessed 1 March 2012].

¹⁰L. Sirc, Totalitarne značilnosti sodstva v Republiki Sloveniji (1945–1990), Totalitarizmi na Slovenskem v 20. stoletju, str. 188, Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2010.

¹¹Ibidem